

LİBERAL BİREYCİLİK, CEMAATÇİ ELEŞTİRİ VE DİN: ORTAK YARAR MI HAKKIN İYİYE ÖNCELİĞİ Mİ?

Esad Kâmil Tosun

Arş. Gör., Karabük Üniversitesi Girişimcilik Bölümü
Res. Asst. Karabuk University, Department Of Entrepreneurship
esadtosun@karabuk.edu.tr

Öz

1970'ler ile liberal sistemin kriz yaşanması sisteme ve ana mantığına yönelik eleştirileri beraberinde getirmiştir. Özellikle 1980'lerde önemli bir eleştiri cemaatçi düşünürler tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Onların hem geleneksel hem de siyasal liberalizme yönelttiği temel eleştiriler şu şekildedir: Kamusal – özel alan ayrımı ile her türlü “kapsamlı iyi” anlayışının kamusal alanın dışına itilmesi liberal sistemin ortaya çıkan sosyal ve siyasal sorunlara karşı çözüm üretebilme kabiliyetinin tükendiğine işaret etmektedir. Daha ötesinde liberal siyasal sistemin çıkar odaklı birey anlayışı ve makul çoğulculuğa dayandırdığı hakkın iyiye önceliği anlayışı kamusal alanları toplumsal bağlamlardan kopuk bir “agora” haline getirmiş, dolayısıyla liberal siyasal sistem, sosyal ve siyasal krizlerin bizzat üreticisi haline gelmiştir.

Bu makale liberal teori ile cemaatçi eleştiri arasındaki kamusal alan tartışmasını ele almış olup bu tartışmayı dini boyut üzerinden değerlendirmeye tabii tutmuştur. Makalede öncelikle her iki siyasal düşüncenin savundukları görüşleri ve argümanları ortaya koymaya çalışmış, ardından kamusal alanın inşasında ve işleyişinde dinin yeri açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Liberalizm, Cemaatçilik, Komüniteryanizm, Makul Çoğulculuk, Hakkın İyiye Önceliği, Ortak Yarar, Din

Liberalism, Communitarianism and Religion: Common Good or Right Prior to Good?

Abstract

The crisis of the liberal system with the 1970s brought criticism towards the system and its main logic. Especially in the 1980s, an important criticism began to be expressed by communist thinkers. Their main criticisms of both traditional and political liberalism are as follows: The distinction between public and private spheres and any understanding of “comprehensive good” outside the public sphere indicates that the liberal system's ability to produce solutions to emerging social and political problems is exhausted. Furthermore, the liberal political system's interest-oriented understanding of the

individual and the right prior to good based on reasonable pluralism have made public spaces an agora separated from social contexts. Thus, the liberal political system has become the producer of social and political crises.

This article deals with the discussion of the public sphere between liberal theory and communitarian criticism, and evaluates it from a religious dimension. In this article, first of all, the political ideas and arguments advocated by both political ideas are tried to be put forward and then the place of religion in the construction and functioning of the public sphere is tried to be explained.

Keywords: Political Liberalism, Communism, Communitarianism, Reasonable Pluralism, Priority to Right, Common Benefit, Religion

Giriş

Liberalizm, kökeni kimi kaynaklara göre milattan önce beşinci yüzyıla kadar götürülmekle beraber asıl olarak 17. Ve 18 yüzyıllarda belirgin bir siyasi düşünce olarak kendini göstermiştir. Liberalizmi liberalizm yapan en belirgin temel fikirlerinden biri sahip olduğu bireycilik fikridir. Yaklaşık bir asırdır dünyanın “makbul” liberal siyasal sisteminin, tek tek bireylerin toplamından daha fazla bir anlam

ifade etmeyen, toplum anlayışı ve buna bağlı olarak cemaatin öneminin de ancak bireyin çıkarına katkısı kadar olduğu yönünde bir düşüncenin ürünü olması kimlik, farklılık ve tanınma kavramları üzerinden bir tartışmanın ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Bütün bu farklı kavramlar üzerinden yürütülen tartışmaların aslında temelde odaklandığı mesele, kapsamlı liberalizmin “aşkın birey” fikrine, siyasal liberalizmin “makul çoğulculuk olgusuna” dayandırarak açıklamaya çalıştığı hakkın iyiye/yarara önceliği meselesidir.

Liberallerin hakkın iyiye/yarara önceliği savunusu 1980’lerde Alasdair MacIntyre, Charles Taylor, Michael Walzer ve Michael J. Sandel gibi cemaatçi olarak anılan isimler tarafından eleştirilmiştir. Onların tezine göre “Felsefi bir sorun olarak adalet hakkındaki düşüncelerimiz, iyi yaşamın doğası ve en yüce insani amaçlar hakkındaki düşüncelerimizden makul bir biçimde kopartılamaz. Siyasi bir sorun olarak adalet ve haklar hakkındaki düşüncelerimiz, içinde oluştukları birçok gelenek ve kültürde ifade bulan iyi/yarar kavrayışlarına gönderme yapmaksızın bir yere varamaz.” (Sandel: 2014 s.220) şeklindedir.

Biz bu makalede hak ve iyi çerçevesinde şekillenen bu tartışmayı tarihsel süreci içerisinde genel hatlarıyla aktaracağız ve bu

tartışmada odağımızı ise din kavramı üzerinden kurmaya çalışacağız. Makalenin sonunda ise cemaatçilerin liberallere yönelttiği eleştirileri, argümanlarıyla birlikte, din kavramı açısından değerlendirmeye çalışacağız.

Kapsamlı Liberalizm, Siyasal Liberalizm ve Hakkın İyiye Önceliği

Liberalizmin hakkın iyiye önceliği savunusunun ilk dayandığı temel Immanuel Kant'ın ahlak felsefesi çerçevesinde ortaya koymuş olduğu birey fikridir. Kant'ın ahlakı, faydacıların maksimizasyon fikrine sert bir şekilde karşı çıkar ve ahlakın, bireylerin kendi içlerinde birer amaç olarak saygı gösterilmeyi hak etmesi sebebiyle olması gerektiğini söyler. Ahlaki temeli ise “salt pratik akıl” ile açıklar. Bu durumda ahlaki sorumluluk, bu aklın yalnızca her türlü (doğal, sosyal vs.) sınır ve kısıtlamadan “özerk” bir şekilde eyleme imkanı ile birlikte olması durumunda söz konusudur. Böyle bir durumda birey, kendine dayatılan bir yasaya göre hareket etmek yerine, kendi aklıyla içselleştirmiş olduğu kurallara göre hareket edecektir. Birey, kendi aklı ile yapacağı eylemin sonuçlarından bağımsız bir şekilde, doğru olanı sadece doğru olduğu için yapacaktır.

Kant içselleştirilmiş bu yasanın kaynağını, hipotetik ve kategorik buyruk olmak üzere tanımladığı ikili ayrım üzerinden

ortaya koyarak açıklar. Onun tanımına göre, bir eylemi başka bir şeyi elde etmek ya da başka bir amaca ulaşmak amacıyla yapıyorsak bu eylem hipotetik buyruğun bir sonucudur. Kategorik buyruk ise herhangi bir amaca ulaşmak sebebiyle yapılmayan ve kendi içinde ahlakiliğini barındıran eylemi oluşturan buyruktur. Kant, bir eylemin kategorik olup olmadığı hususundaki muğlaklığı ise getirmiş olduğu birkaç standart ile ortadan kaldırır. Kant'ın ilk standardı; sadece evrensel yasa olmasını isteyebileceğin maksime (ilke ya da kural) göre eylemde bulun, şeklinde ifade ettiği "evrenselleştirmedi". Eylemlerimizin bu şekilde evrenselleştirme testine tabi tutulması, onların içinde bulunduğumuz bağlamdan kopartılarak ve dolayısıyla üzerindeki farklı etkiler kaldırılarak ele alınması demektir. Kant'ın getirdiği ikinci standart; "insanlara amaçmış gibi davranma ilkesidir". Bununla kastedilen, Kant'ın rasyonel ve mutlak değere sahip birey anlayışı göz önünde bulundurulduğunda daha iyi anlaşılacaktır. Ona göre her bir birey, kendini gerçekleştiren bir amaçtır ve bu sebeple saygı duyulmaya değerdir. Dolayısıyla kategorik buyruğun ikinci standardı da aslında bunun bilincinde olmak ve bireylere bu bilinç çerçevesinde davranmaktır. Kantçı anlamda saygı, hepimizin içinde olan rasyonel kapasiteye ve insanlığa gösterilen saygıdır. Kant'a göre adalet, insanların nerede yaşadıkları ya da onları ne kadar iyi

tanıdığımızdan bağımsız olarak tüm insanların haklarını korumamızı ister. Çünkü onlar, akıl kapasitesine sahip insanlardır ve bu nedenle saygı değerlidirler.

Kant'ın bu rasyonel ve kendi kendinin amacı olan birey fikri, faydacılığa karşı çıkışı da beraberinde getirir. Bu reddi hem ahlaki hem de hukuki boyutta yapan Kant, insanların mutluluk amacı ve mutluluğun içeriği konusunda farklı düşüncelere ve dolayısıyla farklı iyi anlayışlarına sahip olduğunu dile getirerek, anayasayı özel bir iyi anlayışı üzerinde temellendirmenin yanlış olduğunu dolayısıyla anayasanın amacının, bireylerin özgürlüğünü birbirleriyle bağdaştırmak olması gerektiğini iddia eder. Bir başka deyişle adalet ilkelerinin, bireylerin benimsedikleri dini ve ahlaki iyi kavrayışlarından bağımsız olarak ve farklı iyi anlayışları arasında tarafsız olacak şekilde kurulması gerektiğini söyler. Kısacası Kant'a ve sonrasında onun "kapsamlı liberalizmini" savunanlara göre bireylerin hakları iyiye öncel olmalıdır.

Liberalizmin 20. yüzyıldaki önemli temsilcilerinden John Rawls, *A Theory of Justice (Bir Adalet Teorisi)* adlı kitabında Kant'ın birey fikrini olumlayarak hakkın iyiye önceliğini şu şekilde açıklar:

" Ahlaki bir kişi kendi seçtiği amaçlara sahip bir öznedir ve bu öznenin temel tercihi, özgür ve eşit derecede rasyonel bir varlık

olarak doğasını şartlar elverdiği ölçüde ifade eden bir yaşam tarzını şekillendirmesini mümkün kılan koşullardan yanadır”

(Rawls: 2018 ss.550-560).

Rawls hakkın iyiye önceliğinin ahlaki önemini ise şu ifadelerle açıklar:

“Özgür ve eşit derecede rasyonel bir varlık olarak doğamızı ifade etme arzusu, yalnızca hak ve adalet ilkeleri en öncelikliymiş gibi davranmakla gerçekleştirilebilir... Bu öncelikten hareket ederek olumsuzluk ve tesadüften bağımsızlığımızı ifade ederiz. Bu yüzden doğamızı gerçekleştirmek için diğer amaçlarımızı yöneten adalet duygumuzu korumayı planlamaktan başka seçeneğimiz yoktur... Doğamızı ifade etmeyi ne kadar başarabileceğimiz, nihai anlamda düzenleyici olan adalet duygusu doğrultusunda ne kadar tutarlı bir biçimde hareket edeceğimize bağlıdır”

(Sandel: 2014 s.222).

Ancak kapsamlı liberalizmin ahlak felsefesinin bir parçası olarak ortaya koyduğu birey fikrine dayalı olarak savunulan hakkın iyiye önceliği, 1980’lerde Alasdair MacIntyre, Charles Taylor, Michael Walzer ve Michael J. Sandel gibi komüniteryen ya da cemaatçi olarak anılan isimler tarafından eleştirilmiştir. Onların tezine göre adalet

hakkındaki düşüncelerimiz, iyi yaşamın doğası ve en yüce insani amaçlar hakkındaki düşüncelerimizden makul bir biçimde kopartılamaz. Siyasi bir sorun olarak, adalet ve haklar hakkındaki düşüncelerimiz, içinde oluştukları birçok gelenek ve kültürde ifade bulan iyi/yarar kavrayışlarına gönderme yapmaksızın bir yere varamaz.

Hakkın iyiye önceliği konusunda liberaller ve cemaatçiler arasındaki tartışmanın ana odak noktası; ahlaki failer olarak bireylerin yalnızca kendi seçtikleri amaçlar ve rollere mi bağlı olduğu yoksa bireylerin amaçlarının kendileri dışında gelişen süreçler ve durumlara göre mi şekillendiğidir. Dolayısıyla tartışmanın temelinde yine kendi kendisinin amacı olan, özgür ve bağımsız Kantçı birey fikri yatmaktadır. Michael Sandel liberallerin olayı şu şekilde değerlendirdiklerini aktarır: “(Liberallere göre) tam da kendi hedeflerini kendi belirlemeye muktedir, özgür ve bağımsız benlikler olduğumuz içindir ki, hedefler arasında taraf tutmayan bir hak çerçevesine ihtiyaç duyarız. Hakları bir iyi/yarar kavrayışına dayandırmak, bazı değerleri başkalarına dayatmak demektir ve bu nedenle de bu anlayış herkesin kendi hedeflerini seçme yeteneğine saygı göstermek konusunda başarısızdır.” (Sandel: 2014 s.221) Sandel’e göre hakkın önceliğine karşı çıkanlar, Rawls’ın öncel ahlaki

bağlar tarafından engellenmemiş (yükümlenmemiş) özgür ve bağımsız kişi kavrayışına itiraz etmişlerdir. Bu yazarlar, amaçlarına ve bağlılıklarına öncel olan benlik kavrayışının ahlaki ve siyasi deneyimlerimizin önemli veçhelerine anlam veremeyeceğini iddia etmişlerdir. Eğer kendimizi seçmediğimiz ahlaki bağlardan azade, özgür ve bağımsız benlikler olarak kavırıyorsak; örneğin dini pratikler gibi seçimle alakası olmayan unsurları açıklayamayız. Bunun sonucunda hakkın iyiye önceliğinin Kantçı birey kavrayışından kaynaklanan sorunlarını ortadan kaldırmak adına Rawls, bu görüşten vazgeçmiş ve liberalizmi sadece siyasal alan çerçevesinde ele almıştır.

“Rawls gözden geçirdiği görüşünde, siyasal liberalizm ile kapsamlı bir ahlak öğretisinin bir parçası olarak işlev gören liberalizm arasında bir ayırmda bulunur. O, artık kendi teorisini “siyasal bir adalet kavrayışı” olarak değerlendirmektedir. Rawls’un ahlaki ve dini anlayışların hiçbirine dayanmayan ve dolayısıyla kendi ifadesiyle “kendi ayakları üzerinde duran” siyasal liberalizminin temel ilkesi hoşgörüdür. Rawls artık sadece siyasal boyutuyla değerlendirdiği liberalizm anlayışı sebebiyle bireyleri, ahlaki ve metafiziksel alan ile ilgilenmeden, sadece siyasal anlamda ele alır ve onları sadece yurttaşlık kimliğiyle sınırlar. Böylece “adalet ilkelerine felsefi bir temel bulmaya çalışmak yerine “örtüşen mutabakatın” desteğini arar.”

(Sandel: 2014 s.224) Onun varsayımına göre bireyler yurttaş sorumluluğu olarak hep beraber iyi kavrayışlarını kamusal alanın dışında bırakmak hususunda uzlaşır. Rawls, bu yönde bir uzlaşının neden gerekli olduğunu modern demokratik toplumlardaki ahlaki ve dini görüş çeşitliliğine dikkat çekerek açıklamaya çalışır. Toplumdaki dini ve ahlaki iyi kavrayışlarının çeşitliliğine ve bu iyi anlayışlarının herhangi birinin üzerinde toplumun tamamının uzlaşmasının mümkün olmadığına işaretler; böyle bir durumda uzlaşının ancak “vicdan özgürlüğü şeklinde bir dini özgürlük ilkesini” (Kymlicka: 2016 s.328) benimsemekle sağlanacağını söyler. Ancak, Rawls’un bu ‘vicdan özgürlüğü’ üzerindeki örtüşen uzlaşısının temel bir bileşeni de yurttaşları iyiye ilişkin bir kavrayışı “oluşturacak, değiştirecek ve izleyecek ahlaki güce sahip” olarak düşünme üzerinde yapılan uzlaşdır. Bu iyiye ilişkin kavrayışı oluşturma, değiştirme ve izleme gücüne sahip olma, aslında adalet duygusunun yanı sıra iki temel ahlaki gücümüzden biridir... Dolayısıyla bu iki ahlaki güç üzerinde uzlaşmak, örtüşen uzlaşının temel bileşenlerinden biridir. Bu da cemaatçi grupların, bireylerin iyiye ilişkin kendi kavrayışlarını izleme kadar değiştirme gücüne sahip olduğunu kabul etmesinin beklendiğini açıkça ortaya koyar (Kymlicka: 2016 s.330).

Siyasal Liberalizme Yönelik İtirazlar

Sandel, Rawls'un siyasal liberalizminin; ciddi ahlaki sorunları paranteze alma, makul çoğulculuk keyfiyeti ve kamusal aklın sahip olduğu sınırlar olmak üzere 3 noktada itiraza açık olduğuna işaret etmiştir.

Bunlardan ilki, ahlaki ve dinsel öğretilerin toplumun menfaatini gözeten siyasi uzlaşma uğruna paranteze alınmasının problemlidir. Burada liberalizme yöneltilen ilk eleştiri, bu paranteze alma ile sağlanacak olan toplumsal menfaatin her zaman ahlaki ve dinsel öğretilerin sağlayacağı toplumsal menfaate ağır basamayacağıdır. Bu iddiayı kürtaj tartışması ve Abraham Lincoln ile Stephen Douglas'ın kölelik üzerine tartışması üzerinden ele alan Sandel, liberalizmin kürtaj konusunda kadın hakları üzerinden hareket etmesine karşın Kilise'nin fetüsün ahlaki statüsü sebebiyle cinayet olduğu iddiasından bahseder ve Kilise'nin haklı olduğu bir durumda her yıl bir buçuk milyon bebeğin ölümü pahasına liberalizmin hak temelinde kürtajı değerlendirmesinin sorunlu yapısına işaret eder. "Dolayısıyla liberaller her ne kadar bu gibi olaylarda hakkın iyiye üstünlüğü ihlal edildiği için tartışmaya girmeye ayak direseler de kapsamlı ahlaki ve dinsel öğretilerden kaçmak

yerine, bunları işin içine katmak bir zorunluluktur ve hakkın iyiye üstünlüğünün sürdürülebilir olmadığını gösterir (Sandel: 2014 s.232)“.

İkinci eleştiri ise liberalizmin modern toplumları “makul çoğulculuk” kavramıyla tanımlamasından kaynaklıdır. Makul çoğulculuk kavramıyla hakkın iyiye önceliğini temellendirmeye çalışan Rawls’a burada yöneltilen eleştiri, Rawls’un kendi ifadesiyle “siyasal adalet sorunu” olarak ele aldığı çoğulculuk durumunun neden sadece ahlaki ve dinsel çoğulculuğu varsayıdığıdır. Oysa sadece ahlak ve din konularında değil, adalet konusunda da çoğulculuk mümkün olabilmektedir. Sandel, burada liberteler ve Rawls gibi eşitlikçiler arasındaki tartışmaya işaretle şöyle der:

“Örneğin Rawls gibi eşitlikçilerle Nozick ve Milton Friedman gibi liberterler arasındaki tartışma, modern demokratik toplumlardaki siyasi münakaşanın çarpıcı bir özelliğini açığa vurur. Bu tartışma dağıtıcı adalete ilişkin doğru ilkenin ne olduğu konusundaki uyuşmazlığı yansıtır, fark ilkesinin nasıl uygulanacağı hakkındaki uyuşmazlığı değil. Ne var ki, bu, demokratik toplumlarda hem adalet hem de ahlak ve din konularında bir makul çoğulculuk olgusunun var olduğunu akla getirecek ve dolayısıyla bu durumda hak ile iyiyarar arasındaki asimetrinin devamlılık gösteremeyeceğini bize

gösterecektir... Yeterince düşünürsek, belirli bazı durumlarda bazı ahlaki ve dinsel öğretilerin diğerlerinden daha makul oldukları sonucuna varmamamız için prensipte hiçbir sebep yoktur (Sandel: 2014 s. 240)“.

Siyasal liberalizme yönelik üçüncü eleştiri de, onun geliştirdiği kamusal akıl idealine yöneliktir. Rawls, anayasal esaslar ve temel adalet konusundaki tartışmalara hakkın iyiye önceliğini korumak adına getirdiği sınırlamayı “kamusal akıl idealinin” gerektirdiğini söyler. Bu ideal, yalnızca bütün yurttaşların kabul edebileceği siyasal değerlerin siyasal söyleme yol göstermesidir. Rawls, demokratik toplumların yurttaşlarının kapsamlı ahlaki ve dinsel anlayışları paylaşmıyor olmaları sebebiyle kamusal aklın bu gibi anlayışlara atıfta bulunmaması gerektiğini söyler. Onun önermesine göre, bir demokraside yurttaşların temel sorunlar hakkındaki siyasal söylemlerini ahlaki ve dinsel idealler aracılığıyla şekillendirmelerine izin vermek, bir yargıcın anayasaya kendi ahlaki ve dinsel inançları doğrultusunda anlam vermesinden daha meşru değildir. Ancak kölelik tartışmalarının yapıldığı dönemlerde kölelik karşıtlığının dini gerekçelerle savunulmuş olması üzerine Rawls bu konuda bir istisnaya işaret eder. O, toplum iyi bir şekilde yani siyasal değerlere dayanarak hareket etmeye başlayacak şekilde düzenlenene kadar,

böyle bir toplumun oluşması için dini ve ahlaki içeriklere, kendi tanımıyla “kapsamlı iyi anlayışlarına” başvurulabileceğini kabul etmiştir. Ancak bu hususta Sandel’ in eleştirisi şu şekilde olmuştur: “Rawls’un bu varsayımında yer alan dinsel ve ahlaki argümanların meşru bir rol oynamayacağı bir toplum ideali için kölelik karşıtı dinsel argümanların meşru kabul edilebileceği fikri sorunludur. Çünkü kölelik gibi bariz bir adaletsizliğe karşı dinsel argümanlar geliştirmekle kölelik karşıtı harekete ilham veren Protestanlar bunu, Rawls’un ortaya koyduğu motivasyonla değil, aksine Amerikalıları diğer siyasi sorunları da ahlaki ve dinsel terimler çerçevesinde görmeleri konusunda teşvik etme motivasyonu yapıyorlardı.”

Liberalizm ve Din

Liberaler ve cemaatçiler arasındaki genel olarak özel alan-kamusal alan ayrımı üzerinde gelişen tartışmayı din kavramı üzerinden okumak bizim bu makalede yapmaya çalıştığımız şeydir. Bütün bu tartışma din kavramı çerçevesinde ele alındığında öncelikle dikkat çekilmesi gereken Sandel gibi cemaatçilerin de dile getirdiği dini özgürlük meselesidir. Liberaler dini, bireyin seçimlerinin bir parçası olarak ele almaktadırlar. Dolayısıyla, liberalerin dini özgürlüklere saygısı, kelimenin tam anlamıyla dine duyulan saygı değil dinini seçmiş kişiye ya da kendi dinini özgürce seçme

yeteneğinde içkin olan haysiyete duyulan saygıdır. Liberal görüşe göre, dinsel inançlar içerikleri açısından değil, 'özgür ve iradi bir seçimin ürünü' oldukları için saygı görmeye layıktırlar (Sandel: 2014 s.11). Burada ise problemlili bir durum ortaya çıkmaktadır. Çünkü dinin bir tercih meselesi olarak görülmesi demek onun da diğer "özel" alana hapsedilmesi demektir. Dinin konumuna dair böyle bir yorumda bulunmak, dinin bazı bireyler için hayatın temelini teşkil ettiğini ve onların kimliklerini önemli oranda şekillendiren bir unsur olduğunu görememek demektir.

Bireylerin salt tercihlerine bağlı eylemleriyle, onların kimliklerini oluşturan, hayatlarını anlamlandıran unsurların onlara yükümlendiği görevlerini yerine getirme arasındaki ayrım önemlidir ve bu ayrımın yitirilmesi liberal teorinin en problemlili noktalarından biridir. Çünkü bu durum aslında dinlerin toplumu biçimlendirdiği gerçeğini de görememek demektir. Burada Sandel' in eşcinsel evlilikler üzerinden verdiği örnek yerindedir. Eşcinsel evliliklerin kabul edilmesi, liberalizmin hakkı her türlü ahlaki ve dini öğretilere tercih etmesi anlayışıyla açıklanabilir. Ancak, evliliklerin neden iki kişi arasında yapılmak zorunda olduğunu hakkın iyiye önceliğiyle açıklayamaz. Kaldı ki liberalizmin dayandığı felsefi temeller de Weber'in "Protestan Ahlakı ve Modern Kapitalizmi"nde işaret ettiği

gibi Protestanlığın dünyevi asketizminin kapitalizmi ortaya çıkardığı fikirsel çerçeve içerisinde şekillenmiştir. Bu bize göstermektedir ki liberalizmin dinin ekonomik, sosyal ve siyasal alandan dışlanması mümkün değildir. Ahlaki ve dinsel öğretiler bireylerin ve toplumun kültürel hafızasında bir şekilde yer edinmekte ve hatta onların kimliklerini şekillendirmektedir. Dolayısıyla kamusal alandan dışlanmaları da mümkün değildir.

Claire Mitchell dini içeriklerin toplulukların kendileri üzerindeki düşüncelerine ve sahip oldukları değerleri biçimlendirmelerinde ciddi bir etkiye sahip olduğunu İrlanda Sorunu üzerinden açıklamaktadır.(Mollaer: 2014 s.536) İrlanda örneği üzerinde yaptığı analizde Mitchell, dini içeriklerin aynı zamanda toplulukların diğer topluluklarla ilişkilerinin ve kendisine üye bireylerin davranışlarının da temelini oluşturduğuna Protestan ve Katolik kimliğine işaretlerle değinir. Kısacası dini içerikler kimlikleri ve sahip olunan değerler sistemini şekillendirmektedir, bunu ise çeşitli yollarla yapmaktadır. Fakat bu yollardan Mitchell'in dile getirdiği bir tanesi konumuz açısından ele alınmaya değerdir. O da, dinlerin sahip olduğu doktrinsel öğretisi ve ahlaki eğilimlerin, kültürel ve tarihsel bağlamla harmanlanmış bir şekilde gündelik hayatın sağduyu anlayışının içine sızmasıdır. Bu yolla dini içerikler, sosyal dünyayı

yorumlama ve iyi hayatın anlamını tanımlama açısından bireyleri şekillendirir. Mitchell'in iddiasına göre bir iyi kavrayışı olarak din bu yolla, dindar olmayan bireyleri dahi içinde buldukları toplum sebebiyle etkilemektedir. Aslında Mitchell bütün bu anlatıyı dinlerin etnik kimliklerin oluşumundaki önemli etkisine dikkat çekmek için yapmaktadır ve bu anlamda dini içeriklerin bireyler tarafından etnik kategorilerinin içlerini doldurmak amacıyla kullandığını söyler. Bütün bu anlatı bize iki önemli sonuca götürür. Bunlardan birincisi aslında bir şekilde makalenin başından beri gündemimizde olan bireylerin içinde buldukları kültürel, tarihsel toplumsal bağlarından azade bir ben fikrinin problemlili olduğudur ki siyasal liberalizm bu problemi görmüş ve kabul etmiştir. İkincisi ise toplumun sahip olduğu ahlaki ve dinsel iyi kavrayışlarının bireysel ve toplumsal yapılara oldukça içkin olduğudur ki bu bize hakkın iyiye önceliği temelinde bir özel alan – kamusal alan ayrımı yapmanın ne kadar zor olduğunu gösterir. Parekh de bu konuya dikkat çekerek bunun zorluğunu toplumun gelişiminde ve şekillenmesinde çok büyük bir öneme sahip olan eğitim kurumları üzerinden ele alır. O, eğitim kurumlarının çocukları hem bir vatandaş hem bir insan hem de bir kültürel bütünün üyesi olarak yetiştirmesi gerektiğine işaretle siyasal liberalizmin politik bütünleşme biçimi olarak ele alınan sivil asimilasyoncu görüşün sahip

olduğu kamusal-özel ayırımına dayalı bütünleşme görüşünün yetersizliğine dikkat çekmiştir (Parekh: 2002 s.259).

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise daha önce bahsettiğimiz Rawls'un "örtüşen uzlaşısının" temel bileşenlerinden biri olan, bireye tanınan dinsel ve ahlaki iyiye ilişkin kavrayışları oluşturacak, değiştirecek ve izleyecek ahlaki güce sahiplik üzerinden inşa ettiği uzlaşdır. Bu anlayış ile her türlü kapsamlı iyi kavrayışını ve dolayısıyla dini "oluşturma ve değiştirme" gücünü bireylere vererek onları metalaştırmışlardır. Bireyin yaşadığı hayatı anlamlandırma çabası veya Bauman'ın anlayışıyla "sonsuzlukla arasında kurduğu köprü" (Bauman 2018: ss. 17-68) olarak din, bireyin çıkarı uğruna yerinden edilmiş, artık bireyin yaşadığı dünyanın ve doğumuyla ölümü arasında geçen sürenin dışında bir "iyi" kavrayışı da kalmamıştır.

Görülmektedir ki liberalizm makul çoğulculuk ilkesine dayandırdığı hakkı iyiye öncelikle çerçevesinde ahlaki ve dinsel iyi kavrayışlarını kamusal alanın dışına atmış ancak onu tıktığı özel alanda da rahat bırakmayıp değiştirilebilir bir meta haline getirmiştir. Bu ise ilk iki sorunun devamı olarak bizim bu makalede işaret ettiğimiz siyasal sistemleri tehdit eder hale gelen, dinin araçsallaştırılması sorununa sebep olmaktadır. Hakkın iyiye

önceliğiyle yapılmak istenen, din gibi kapsamlı iyi kavrayışlarını kamusal alanın dışında tutmak iken kapsamlı iyi kavrayışlarının, özellikle de yapısı gereği bütüncül bir yaşam perspektifine sahip dinlerin, bu ayrıma karşı çıkmaları dinin araçsallaştırılması sorununu gündeme getirmiştir. Bu ispatlanmaya ve incelenmeye muhtaç bir iddia olmasına rağmen dikkate alınmaya değerdir. Günümüzde siyasal sistemler, ahlaki ve dini iyi kavrayışlarını hala kamusal alana almamakla birlikte, kendilerini özellikle milli ve dini söylemler üzerinden gerçekleştiren söylemler ile devam ettirir halde bulmuşlardır. Bugün liberal siyasal sistemlerde yükselen sağ hareketlerin bu bakış açısından ele alınması önem arz etmektedir. Bizim bakış açımıza göre kamusal alanın aşırı sterilizasyonunun sebep olduğu atomize toplum yapısını tekrardan diri bir hale getirmenin yolu olarak bir kapsamlı iyi kavrayışı olmasına rağmen din tercih edilir hale gelmiştir. Çünkü dinin kutsallığa dayalı temelleri sebebiyle sahip olduğu yüksek motive edici kapasitesi onu söylemsel anlamda da olsa siyasal alana dahil etmiştir. Ancak tehlike bu dini söylemin siyasal alana girmesi değil, bu söylemin onu siyasal alana dahil edenler tarafından tasarlandığı şekliyle siyasal alana girmesidir. Bu ise demokrasinin rekabete dayalı siyasal sisteminde genellikle “öteki” ile fark oluşturmak ve sahip olunan potansiyel oy kaybını engellemek için tercih edilmektedir ve

dolayısıyla araçsallaştırılan din sahip olduğu birçok erdemden rahatça koparılarak bir ötekileştirme aracı haline dönüştürülmektedir. Burada mesele dinin araçsallaştırılması değil, liberalizmin siyasal sistemi ayakta tutabilmek adına ortaya koymuş olduğu tavidir. Bunu açmak için Benedict Anderson'un *Hayali Cemaatler*'de aktardığı bir olayı aktarmak faydalı olacaktır:

19. yüzyılın başlarında liberal Pedro Fermin de Vargas'ın, "barbarlar hakkındaki" şu politikasına bakın: Tarımımızı geliştirmek için Kızılderililerimizi İspanyollaştırmak gerekecek. Tembellikleri, aptallıkları, normal insan girişimlerine duydukları ilgisizlik, kökeninden uzaklaştığı ölçüde daha da yozlaşan aşağı bir ırktan geldiklerini düşündürüyor... Kızılderilileri beyazlarla çiftleştirerek ortadan kaldırmak, haraç ve diğer yükümlülüklerden azat etmek ve onlara toprakta özel mülkiyet vermek bizim çok avantajımıza olacaktır (Anderson: 2017 s.28).

Aktarılan bu konuşma geçtiği dönem itibariyle ve siyasal değil ekonomik gerekçelere dayalı olması sebebiyle konumuzla doğrudan ilişkili olmayabilir. Ancak, burada önemli olan nokta, siyasi ya da ekonomik amaçlar için farklılığa karşı tek tipleştirme yönünde bir refleksle ya da sistemde değişikliğe sebebiyet verebilecek unsurları

sistem alanının dışında tutmaya yönelik tavırla veya siyasal sistemde toplumsal çözümlenin yaşanmasını engellenmek adına daha önce kamusal alana almadığı unsurlar üzerinden üretilen söylemlere alan açmakla sağlanmaya çalışılan toplumsal standardizasyondur. Görülmektedir ki liberal siyasal sistemin işleyen bir mekanizmaya sahip olması için kendisi tarafından onaylanan ya da onaylanmayan her türlü unsur araçsallaştırılabilmektedir.

Burada önemli bir soru olarak aklımıza bireyin “özel” alanında her şeyden bağımsız ve “özgürce” yaşayabilmesi için gerekli şartları sunan, sunduğu özgürlükler ve sistemin devamı için toplumun üyesi bireylere mutlak kısıtlamalar getirmeyi teklif eden liberalizm ile bireyin içinde yetiştiği, benliğinin büyük bir kısmının içinde olduğu bir toplumun ortak yararına önem veren ve ortak yarar çerçevesinde her türlü değişime imkân veren cemaatçi yaklaşım arasında tercih ne olmalıdır? Bizce bu konuda cemaatçi ortak yarar siyaseti daha tercih edilebilir bir çözüm olarak karşımızda durmaktadır. Çünkü ortak yarar siyaseti, anlaşmazlıklar üzerine düşünmeye ve bir çözüm yolu aramaya yönelik bir sorumluluğu vatandaşlar olarak bireylerin omuzlarına yükler. Bu toplumsal sorumluluk, bireylerin birbirlerine olan saygısına yönelik de daha güçlü bir temeli oluşturur. Liberallerin teklif ettiği gibi kamusal alana taşınan ahlaki ve dini inançlardan

sakınma tutumu ise sahte bir saygıya sebep olur. (Sandel: 2018 s.348)

Bu her türlü iyi kavrayışını metalaştıran ve onları bireylere yükledikleri görevleri göz ardı ederek sadece salt tercihler olarak ele alan anlayış kimi bireylerde iyi anlayışlarının önemsizleşmesine kimilerinde ise sahip oldukları iyi kavrayışlarını serbestçe yaşamak ya da tartışabilmek adına radikalleşmeye sebep olur. Bu ise sahte bir saygıyı doğurmaktadır ki bu saygının sahteliği siyasal kutuplaşma ile kendini aşikâr etmektedir. Bu kurgusal sistem içinde üretilen bu sahte saygının siyasal ve sosyal düzenin sorunsuzca işlemesine destek olmak bir yana aksine, engel olma potansiyeli vardır. Çünkü sahte bir saygı, sahte ve zorunlu bir hoşgörü demektir ve bireylerin bu sahtelik içerisinde, sorunlarını öteleyerek ya da görmezden gelerek ne kadar süre devam edebileceği hususunda ciddi bir belirsizlik vardır. Bauman'ın "askı tarzı cemaatleri" de bu sahte saygı çerçevesinde değerlendirilebilir. Onun belirsizlik, emniyetsizlik ve güvensizlik olarak ortaya koyduğu sorunların en büyük kaynağı, bireysel özgürlüklerin alanının aşırı genişlemesi ve bununla beraber kamusal alanın özel alan ile bağlantısını kuran, ilişkisini düzenlemesine imkân veren iki alanın da kesişim alanı olan "agora"nın bir eğlence merkezi haline dönüştürülmesiydi (Bauman: 2018 ss.17-68). Dolayısıyla aşırı genişlen bireysel özgürlükler alanı ve eğlence diyarı agorasıyla her

türlü iyi kavrayışından koparılmış birey, belirsiz ve emniyetsiz bir hayatın içerisinde, sahte bir saygıyı kendini bu belirsizlik ve emniyetsizlikten korunmak için bir araç olarak kullanmak zorunda bırakılmıştır. Bu zorunluluk, bireysel özgürlük adına da olsa bir kısıtlamadır ve ahlaki ve dinsel değerlerden koparılmış olmanın yarattığı belirsizlik ve emniyetsizliğin artması sahte saygının her an yıkımına sebep olabilecek bir potansiyele sahiptir. 21. yüzyılda artan kutuplaşma bu yıkıma işaret etmesi anlamında önemlidir. Sorunun çözümü ise kamusal alanın ortak yarar siyaseti çerçevesinde ahlaki ve dinsel iyi kavrayışlarına açılmasıyla mümkündür. Ancak bu şekilde toplumsal regresyona sebebiyet veren unsurlar ortadan kaldırılmış olacak ve toplum ve bireyin kendi rengini taşıyan bir sosyal ve siyasal sistem sıhhatli bir şekilde inşa edilecektir.

SONUÇ

Ahlaki sorunların kamusal alanın dışına, çıkarını düşünen bireyin rasyonel tercihinin bu yönde olacağı varsayımına dayanarak, atılması; herhangi bir ortak dini ya da ahlaki iyi anlayışına varamayacağımız iddiasıyla hakkın iyiye öncel kabul edilmesi liberal siyasal anlayışın bugüne dair çözüm üretme potansiyelini ciddi anlamda sınırlandırmış gözükmektedir. Her türlü iyi anlayışlarının kamusal alanın dışında bırakılması ve özellikle bireyin sonsuzlukla

arasında kurduğu köprülerin yok edilip içinde yaşadığı dünyaya hapsedilmiş rasyonel birey fikrinin inşası psikolojik ve dolayısıyla sosyolojik ve siyasal krizleri beraberinde getirmektedir.

Artan toplumsal kutuplaşmaların ve giderek ortadan kalkan tartışma kültürünün yaşandığı günümüzde sosyal ve siyasal sorunların çözümü ancak farklı olay ve olgulara dair ahlaki ve dini iyi kavrayışlarının sağlıklı bir şekilde tartışılabilmesi biz zeminin inşasıyla mümkün olacaktır. Aksi durumda bütün dini kutlamalar, “Christmas” ve “Easter” örneklerinde olduğu gibi, kökeni ahlaki ya da dini ancak amacı piyasanın lehine bir şekilde kurgulanmış birer meta haline dönüştürülmüş; her türlü “kapsamlı iyi” kavrayışı ise siyasal konsolidasyon uğruna kutuplaştırma aracı olarak kullanılmış olacaktır. Toplumun krizi “kapsamlı iyi” kavrayışlarının kamusal alanda olmasından değil, onların metalaştırılıp ekonomik ve siyasal çıkarlar için araçsallaştırılmasından kaynaklanacaktır.

Kaynakça

Anderson, B. (2017). *Hayali Cemaatler*. İstanbul: Metis.

Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Mitchell, C. (2014). “Etnik Kimliklerin Dini İçeriği” *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*. Ankara: Doğu Batı.

Parekh B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*. Ankara: Phoenix.

Rawls, J. (2018). *Bir Adalet Teorisi*. Ankara: Phoenix.

Sandel, M.J. (2014). *Liberalizm ve Adaletin Sınırları*. İstanbul: Dost.

Sandel, M.J. (2016). *Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?* Ankara: Eksi

Bauman, Z. (2018). "Kamusal Alan Arayışı" *Siyaset Arayışı*. İstanbul: Metis.